

УДК 378.14:37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.18>

Микола ПІГОВСЬКИЙ

викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0003-1972-0959

Бібліографічний опис статті: Піговський, М. (2023). Навчально-методичне забезпечення формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 127–131, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.18>

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті розглянуто проблему формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери, зокрема – навчально-методичного забезпечення означеного процесу. Вказано, що оскільки соціальна відповідальність фахівця із соціальної роботи відіграє важливу роль у налагодженні (а в умовах повномасштабної російської агресії в Україні – у збереженні) життя людей та його нормалізації, майбутній соціальний працівник повинен володіти цілим комплексом знань, умінь і навичок, які б допомогли йому у виконанні найрізноманітніших професійних завдань. Увагу приділено навчально-методичному забезпеченню освітнього компонента (навчальної дисципліни) «Соціальна відповідальність», яку вивчають студенти спеціальності 231 Соціальна робота на другому (магістерському) рівні вищої освіти в багатьох закладах України та закордоном. Обґрунтовано ідею про те, що програма цієї дисципліни повинна відображати як теоретичні, так і практичні аспекти різних видів соціальної відповідальності (особистості, громадянина, сім'янина, фахівця), що проявлятиметься у роботі з різними категоріями населення (людьми з інвалідністю; дітьми та молоддю; людьми літнього віку; учасниками бойових дій, демобілізованими і членами їх сімей; вимушено переміщеними особами; тими, хто проживає на деокупованих територіях та ін.). Автором запропоновано тематику лекційних і семінарських занять, перелік завдань для самостійної й індивідуальної роботи, список наукових та методичних джерел, якими можуть послуговуватися здобувачі освіти у процесі вивчення навчальної дисципліни «Соціальна відповідальність». Зазначено, що перспективним напрямом подальших досліджень в цій сфері є вивчення зарубіжних аналогів вітчизняних програм з метою запозичення передового досвіду формування соціально відповідальної поведінки фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: соціальна відповідальність, майбутній фахівець, формування, навчально-методичне забезпечення, освітній компонент, навчальна дисципліна, програма.

Mykola PIHOVSKYI

Teacher of the Department of Special and Inclusive Education, Ternopil National Pedagogical Volodymyr Hnatiuk University, st. Maxim Krivonos, 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0003-1972-0959

To cite this article: Pihovskyi, M. (2023). Navchalno-metodychne zabezpechennia formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti u maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Educational and methodological support for the formation of social responsibility in future specialists in the social sphere]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 127–131, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.18>

EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIAL SPHERE

The article examines the problem of forming social responsibility among future specialists in the social sphere, in particular, the educational and methodological support of the specified process. It is indicated that since the social responsibility of a specialist in social work plays an important role in establishing (and in the conditions of full-scale Russian aggression in Ukraine – in preserving) people's lives and its normalization, the future social worker must possess a whole set of knowledge, abilities and skills that would help him in the performance of a wide variety of professional tasks. Special attention is paid to educational and methodological provision of the educational discipline «Social responsibility», which is studied by students of the specialty 231 Social work at the second (master's) level of higher education in many institutions of Ukraine and abroad. It is based on the idea that the curriculum of this discipline should

reflect both theoretical and practical aspects of various types of social responsibility (individual, citizen, family member, specialist), which will be manifested in work with different categories of the population (people with disabilities; children and youth; elderly people; combatants, demobilized and their family members; forcibly displaced persons; those living in de-occupied territories, etc.). The author proposed topics for lectures and seminars, a list of tasks for independent and individual work, a list of scientific and methodical sources that students of education can use in the process of studying the educational discipline «Social Responsibility». It is noted that a promising direction of further research in this area is the study of foreign analogues of domestic programs with the aim of borrowing the best experience in the formation of socially responsible behavior of specialists in the social sphere.

Key words: social sphere, social responsibility, future specialist, formation, educational and methodological support, educational discipline, program.

Актуальність проблеми. У зв'язку з тривалим періодом виборювання Україною своєї незалежності, громадянське суспільство постало перед низкою викликів – політичних, економічних, соціальних. Подолання більшості з цих викликів передбачає безпосереднє чи опосередковане втручання фахівців із соціальної роботи чи соціальних педагогів (робота з особами з інвалідністю, людьми літнього віку, дітьми і молоддю, малозабезпеченими, безробітними, правопорушниками й злочинцями, вимушено переміщеними особами, жителями деокупованих територій, учасниками бойових дій та їх сім'ями і ін.). Ефективність такої роботи залежить від багатьох факторів. Насамперед, від наявності у фахівця необхідних знань, сформованості умінь, навичок та від здатності застосувати цей комплекс на практиці. Саме тому особливо важливим завданням професійної освіти у сфері соціальної роботи є підготовка кваліфікованого працівника, здатного попередити (подолати) потрапляння особи/групи в складні життєві обставини чи ситуації, розв'язати які важко/неможливо самостійно (Безпрозванна, 2012; Поліщук, 2022, с. 283).

Як відомо, освітній процес у закладі вищої освіти – це «інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» (Положення, 2022). Метою освітнього процесу є підготовка фахівців з вищою освітою на рівні високих стандартів якості й забезпечення на цій основі конкурентоспроможності випускників на національному, європейському та світовому ринках праці (Рекомендації, 2018). Найважливішою умовою ефективності освітнього процесу є його навчально-методичне забез-

печення (Навчально-методичне забезпечення, 2017, с. 6–8).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні наукові дослідження різних аспектів навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки спеціалістів – змісту (висвітлений в працях Н. Дец, О. Дубасенюк, С. Сисоева, Л. Риженко і ін.), особливостей для різних професійних галузей (розкриті в публікаціях О. Кухтяк, Н. Олексюк, Л. Сатановської, О. Шевчук і ін.), функцій (описані в роботах О. Жорнової, Н. Мачинської, Л. Непорожньої, О. Топчія та ін.), педагогічних умов (проаналізовано в дисертаційних дослідженнях О. Остапчук, Т. Сокол, М.-В. Савчин, П. Самойленко та ін.) на жаль не розкривають усіх можливостей його використання в процесі формування соціальної відповідальності у майбутніх соціальних працівників, соціальних педагогів та інших фахівців соціальної сфери.

Саме тому, **метою нашої статті** стало обґрунтування змісту та характеристика складових навчально-методичного забезпечення формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери й виявлення шляхів його оптимізації. Реалізація означеної мети, на наш погляд, можлива при виконанні наступних завдань: схарактеризувати поняття «навчально-методичне забезпечення формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери»; проаналізувати складові навчально-методичного забезпечення; дослідити зміст навчальної програми освітнього компонента (навчальної дисципліни) «Соціальна відповідальність»; виявити можливості оптимізації навчально-методичного забезпечення формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери та визначити перспективи подальших досліджень означеного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі професійної підготовки майбутнього

фахівця соціальної сфери вагоме місце відводиться формуванню його професійної компетентності – базової характеристики діяльності спеціаліста, що включає змістовий (знання) і процесуальний (уміння) компоненти та має такі суттєві ознаки, як: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності та критичність мислення. Професійна компетентність визначає рівень професіоналізму особистості (Вієвська, 2015, с. 21).

Серед показників особистісного компонента професійної компетентності, які в цілому характеризують особистість працівника в системі соціальної діяльності (соціальної та емоційної гнучкостей, самостійності) особливе місце належить соціальній відповідальності – здатності фахівця розуміти причини змін або їх протидії та усвідомлено ними управляти (приймати і реалізовувати альтернативні рішення (діяти) та відповідати за це). Ефективність формування професійної компетентності фахівця значною мірою залежить від навчально-методичного забезпечення цього процесу (Шевчук, 2013, с. 266).

Сукупність нормативних, навчально-методичних документів, контрольних матеріалів, які містять системний опис процесу формування соціальної відповідальності, що реалізується на практиці, призначені для формування у майбутніх фахівців соціальної сфери відповідних компетентностей, передбачених освітніми (освітньо-професійними, освітньо-науковими) програмами називається навчально-методичним забезпеченням формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери (Рекомендації, 2018).

До навчально-методичного забезпечення відносяться: навчальні та робочі програми освітніх компонентів (навчальних дисциплін); критерії оцінювання результатів навчання; опорні конспекти лекцій; плани семінарів, практичних і лабораторних занять; навчально-методичне та організаційне забезпечення самостійної роботи студентів; навчально-методичне та організаційне забезпечення виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ); методичне забезпечення підсумкових контролів навчальних досягнень студента з навчальних дисциплін (включно з комплексними контрольними роботами); навчально-методичне забезпечення практик, курсових і кваліфікаційних робіт (Навчально-методичне забезпечення, 2017, с. 6–8).

Проаналізувавши досвід формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців у вітчизняних і закордонних закладах вищої освіти, нами було розроблено навчально-методичне забезпечення освітнього компонента «Соціальна відповідальність» для професійної підготовки здобувачів, що навчаються за освітньо-професійною програмою «Соціальне адміністрування у громаді» (спеціальність 231 Соціальна робота) другого (магістерського) рівня вищої освіти та здобувачів, що навчаються за іншими освітньо-професійними програмами (наприклад, «Логопедія. Спеціальна психологія» (спеціальність 016 Спеціальна освіта)) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Метою дисципліни «Соціальна відповідальність» є формування у здобувачів освіти фундаментальних знань теорії і практики соціальної відповідальності з позиції сучасних стандартів соціальної політики, набуття ними професійних компетенцій, що забезпечуватимуть формування та реалізацію їх соціально-відповідальної поведінки як у процесі професійної діяльності, так і у повсякденному житті (Піговський, 2022, с. 217; Поліщук, 2022, с. 285).

У першому розділі «Теоретичні основи соціальної відповідальності» програмою навчальної дисципліни «Соціальна відповідальність» передбачено детальний розгляд: змісту поняття «соціальна відповідальність»; структури (мотиваційного, когнітивного та поведінкового компонентів), рівнів (державного (регіонального, місцевого) і особистісного (групового)), функцій (сенсотворної, нормативно-регулюючої, перетворювальної) й типів сформованості соціальної відповідальності (соціально відповідального, соціально орієнтованого, соціально пасивного і асоціального). Також здобувачі освіти можуть ознайомитись із основними аспектами соціальної відповідальності особистості, її впливом на процеси соціального виховання й соціалізації та визначити її критерії і показники. При вивченні теми «Соціальна відповідальність особистості як громадянина» студенти знайомляться із значенням соціальної відповідальності громадянина у розвитку держави. Особлива увага при цьому звертається на прояви соціально відповідальної поведінки громадян України в час повномасштабної агресії росії. Здобувачі досліджують критерії й показники цього виду соціальної відповідальності.

Роль соціальної відповідальності членів сім'ї у налагодженні її позитивно спрямованої життєдіяльності студенти характеризують під час ознайомлення з темою «Соціальна відповідальність особистості як сім'янина» (Олексюк, 2022, с. 47–49, Піговський, 2022, с. 218–219).

У ході вивчення другого розділу програми «Соціальна відповідальність як особлива якість фахівця соціальної сфери» здобувачі продовжують знайомитись з: різними видами соціальної відповідальності фахівця соціальної сфери (неправовою (державною, громадянською, партійною, корпоративною, політичною, економічною, моральною, національною, релігійною, виробничою, сімейно-побутовою та ін.) і правовою (юридичною)); принципами (гуманізму, прозорості, підзвітності, поміркованості у прийнятті рішень, патріотизму, обов'язку, духовності, професійної компетентності, творчої спрямованості й працелюбності) та формами реалізації соціальної відповідальності (примусовою і добровільною). Вони характеризують критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльнісно-практичний), їх показники та рівні (високий, середній, низький) сформованості соціальної відповідальності фахівця соціальної сфери. Особлива увага приділяється вивченню змісту і механізмів формування соціальної відповідальності у майбутнього фахівця соціальної сфери. Здобувачі досліджують об'єктивні і суб'єктивні умови, які визначають результативність процесу формування соціальної відповідальності та можливості його удосконалення (Піговський, 2022, с. 219; Сатановська, 2015, с. 66).

Зазначимо, що усе навчально-методичне забезпечення означеного освітнього компо-

нента – навчальна та робоча програми; силабуси; опорні конспекти лекцій; плани семінарських занять; навчально-методичне та організаційне забезпечення самостійної роботи студентів та виконання ІНДЗ; методичне забезпечення підсумкового контролю навчальних досягнень – представлене у системі MOODL, завдяки чому здобувачі освіти можуть в будь який зручний для них час вивчати навчальну дисципліну «Соціальна відповідальність».

Вважаємо, що оптимізувати усе навчально-методичне забезпечення процесу формування соціальної відповідальності у майбутнього фахівця соціальної сфери можна шляхом: розробки та видання навчально-методичних посібників, підручників, методичних матеріалів; використання творчого потенціалу викладачів, науковців в його удосконаленні; а також упродовження кращого світового досвіду забезпечення формування соціально відповідальної поведінки у майбутніх фахівців (Вієвська, 2015, с. 22; Шевчук, 2013, с. 267).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Досвід викладання дисципліни «Соціальна відповідальність» дозволяє вважати, що висока результативність навчання (середня успішність студентів – 100%, середня якість знань – 87%) була досягнута завдяки ґрунтовно розробленому навчально-методичному комплексу навчальної дисципліни, що включав навчальні та методичні матеріали для усіх видів освітньої діяльності здобувачів. У перспективі вважаємо за необхідне вивчення зарубіжних аналогів вітчизняних програм освітніх компонентів з метою запозичення передового досвіду формування соціально відповідальної поведінки майбутніх фахівців соціальної сфери.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпрозванна А. Формування соціальної відповідальності у студентів вищих навчальних закладів. 2012. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2012_1/visnuk_7.pdf (дата звернення: 20.05.2023).
2. Вієвська М. Г. Соціальна відповідальність сучасного фахівця як підґрунтя його продуктивної професійної діяльності. *Наука і освіта*. 2015. № 9. С. 19–24.
3. Навчально-методичне забезпечення освітніх компонентів : довідник / уклад. Н. М. Савельєва. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2017. 80 с.
4. Олексюк Н. С. Формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери як актуальна проблема. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія : Педагогіка. Соціальна робота) : науковий журнал* / [редкол.: В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Видавництво комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. 2022. Вип. 1(6). С. 46–51. URL: https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA/issue/view/НЖХНА_1%286%292022/НЖХНА1%286%292022. (дата звернення: 22.05.2023).
5. Піговський М. М., Олексюк Н. С. Ящишак І. В. Роль соціальних відповідальності та компетентності працівника студентської служби університету в соціальній підтримці здобувача освіти. *Scientific foundations of pedagogy*

and education : collective monograph. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch. 2022. P. 215–224. DOI 10.46299/ISG.2022.MONO.PED.3

6. Поліщук В. А. Формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної роботи: системний підхід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Випуск 2(9). С. 281–288.

7. Положення про організацію освітнього процесу у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Наказ № 225-р. від 28.09.2021 р., протокол № 11 від 24.05.2022 р., уведене в дію наказом ректора № 105-р. від 24.05.2022 р. URL: https://tnpu.edu.ua/about/public_inform/upload/2022/Polozhennia_pro_orhanizatsiiu_osvitnoho_protseesu.pdf (дата звернення: 22.05.2023).

8. Рекомендації з навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін у закладах вищої освіти. Лист Міністерства освіти і науки України від 09.07.2018 № 1/9-43. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/61422/ (дата звернення: 20.05.2023).

9. Сатановська Л. Формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Педагогіка*. 2015. № 1. С. 65–70.

10. Шевчук О. С. Соціальна відповідальність як складова професійної підготовки майбутнього психолога. *Психологічні науки : збірник наукових праць*. 2013. Вип. 2. С. 264–268.

REFERENCES:

1. Bezprozvanna, A. (2012). Formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti u studentiv vyshchychkh navchalnykh zakladiv [Formation of social responsibility among students of higher educational institutions]. Retrieved from: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2012_1/visnuk_7.pdf [in Ukrainian].

2. Vievskaya, M. H. (2015). Sotsialna vidpovidalnist suchasnoho fakhivtsia yak pidgruntia yoho produktyvnoi profesiinoi diialnosti [Social responsibility of the future specialist as a basis for their productive professional activity]. *Nauka i osvita*, 9, 19–24. [in Ukrainian]

3. Navchalno-metodychne zabezpechennia osvitykh komponentiv : dovidnyk [Educational and methodological support of educational components: a guide for pedagogical and scientific-pedagogical workers] (2017). / uklad. N. M. Savelieva. Poltava : PNPu imeni V. H. Korolenka. 80 s. [in Ukrainian]

4. Oleksiuk, N. S. (2022). Formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti u maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoi sfery yak aktualna problema [Formation of social responsibility of future social workers as an urgent problem]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii. (Serii: Pedahohika. Sotsialna robota) : nauk. zhurn. / [redkol.: V. V. Nechyporenko (holov. red.) ta in.]*. Zaporizhzhia : Vyd-vo komunalnoho zakladu vyshchoi osvity «Khortytska natsionalna navchalno-reabilitatsiina akademiia» Zaporizkoi oblasnoi rady. Vyp. 1(6). S. 46–51. Retrieved from: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA/issue/view/NZhKhNA1%286%292022/NZhKhNA1%286%292022> [in Ukrainian]

5. Pihovskiy, M. M., Oleksiuk, N.S. Yashchychchak, I.V. (2022). Rol sotsialnoi vidpovidalnosti ta kompetentnosti pratsivnyka studentskoi sluzhby universytetu v sotsialnii pidtrymtsi zdobuvacha osvity [The role of social responsibility and competence of the university student service employee in the social support of the student]. Scientific foundations of pedagogy and education: collective monograph. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch. R. 215–224. DOI 10.46299/ISG.2022.MONO.PED.3

6. Polishchuk, V. A. (2022). Formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti u maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoi roboty: systemnyi pidkhid [Formation of social responsibility in future social work professionals: a systematic approach]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. Vypusk 2 (9). S. 281–288. [in Ukrainian]

7. Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protseesu u Ternopilskom natsionalnomu pedahohichnomu universyteti imeni Volodymyra Hnatiuka [Regulations on the organisation of the educational process at Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University]. Nakaz № 225-r. vid 28.09.2021 r., protokol №11 vid 24.05.2022 r., uvedene v diiu nakazom rektora № 105-r. vid 24.05.2022 r. Retrieved from: https://tnpu.edu.ua/about/public_inform/upload/2022/Polozhennia_pro_orhanizatsiiu_osvitnoho_protseesu.pdf [in Ukrainian]

8. Rekomendatsii z navchalno-metodychnoho zabezpechennia navchalnykh dystsyplin u zakladakh vyshchoi osvity [Recommendations on educational and methodological support of academic disciplines in higher education institutions]. Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 09.07.2018 № 1/9-43. Retrieved from: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/61422/ [in Ukrainian]

9. Satanovska, L. (2015). Formuvannia profesiinoi vidpovidalnosti maibutnykh menedzheriv osvity v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of professional responsibility of future managers of education in the conditions of higher educational institution]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii : Pedahohika*. № 1. S. 65–70. [in Ukrainian].

10. Shevchuk, O. S. (2013). Sotsialna vidpovidalnist yak skladova profesiinoi pidhotovky maibutnoho psykholoha [Social responsibility as a component of professional training of future psychologists]. *Psykhologichni nauky : zbirnyk naukovih prats*. Vyp. 2. S. 264–268. [in Ukrainian]